

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 126 2005

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Anna Williams (uppsatser) och Petra Söderlund (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Box 632, 751 26 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2006 och för recensioner 1 september 2006.

Uppsatsförfattarna erhåller särtryck i pappersform samt ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil, lagrad på en diskett.

Abstracts har språkgranskats av Sharon Rider.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet Pg: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapetets hemsida kan nås via adressen www.littvet.uu.se.

ISBN 91-87666-23-5

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Elanders Gotab, Stockholm 2005

I inledningen frågar sig utgivarna av *European and Nordic Modernisms* varför ett skede med början vid förra sekelskiftet så till den grad fortsätter att fascinera läsare och forskare i många länder. Kanske är det för att modernismen är just så "luddig i kanterna" som Torsten Pettersson beskriver den. För det är väl just i sådan luddighet som litteraturforskare frodas?

Boel Hackman

Mats Jansson, *Den siste barden. Ord och bild hos Sven Alfons*. Brutus Östlings Bokförlag Symposion. Stockholm/Stehag 2005.

Sven Alfons har hittills inte uppmärksammats särskilt mycket, vare sig i forskning eller i handböcker. I standardverket *Den svenska litteraturen* tilldelas han inte mer än knappt trettio rader. Där emot tar Ingvar Algulin relativt ingående upp Alfons i ett kapitel i sitt arbete *Den orfiska reträtten*. Där diskuteras särskilt Alfons reduktiva tematik, vilken Algulin finner så utmärkande för 40-talets lyrik. En mer övergripande presentation av Alfons författarskap har dock hittills saknats. Det är därför högst välkommet att Mats Jansson i den mycket vackra och rikt illustrerade boken *Den siste barden* nu ger en presentation av Alfons författarskap i dess helhet och även diskuterar poesins samspel med måleriet. Alfons var som bekant inte bara poet utan också målare och konsthistoriker samt konst- och litteraturkritiker.

Mats Jansson är väl skickad att ta sig an Sven Alfons författar- och konstnärskap, eftersom han tidigare ägnat sig mycket åt just 1940-talet, det decennium under vilket Alfons publicerade tre av de fyra diktsamlingar som gavs ut under hans levnad. (Den fjärde utkom i början av 1960-talet och posthumt utkom år 2000 samlingsen *Winckelmanns död*.) Redan i Janssons doktorsavhandling, *Tradition och förnyelse*, 1991, om den svenska introduktionen av T.S. Eliot stod 1940-talet i centrum. Några år senare 1998 utgav Jansson studien *Kritisk tidspegel*, där 40-talets litteraturkritik systematiskt granskades. När Jansson nu behandlar Alfons diskuterar han dennes poesi och konst bl.a. mot bakgrund av den litterära modernismen och teorier om konstarnas samband och förbindelse.

Bokens uppläggning är tydlig och ändamålsenlig. I ett kort inledande kapitel presenteras ut-

gångspunkterna för arbetet, dess uppläggning och viktigare frågeställningar. De följande fyra kapitlen är kronologiskt disponerade. Kapitel 2 "Begär och transcendens" behandlar debutsamlingen *Ensamhetens himmelshuva* från 1942 och *Sommaren och döden* som publicerades ett år senare. Kapitel 3 "Det förflutna som utopi" ägnas *Backspegel mot gryningen* med vilken Alfons fick sitt genombrott år 1949. Därefter dröjde det ända fram till 1961 innan nästa diktsamling *Ängelens bild* gavs ut. Den tas upp i kapitel 4 betitlat "Livet i konsten". Kapitel 5 "Maskspel och tradition" granskar den posthumt utgivna *Winckelmanns död*. Där diskuteras också förhållandet mellan konstarnas liknande av Alfons målningar som har litterära motiv. I ett sjätte avslutande kapitlet knyts trådarna ihop, och Jansson ger en sammanfattande bild av vad som utmärker den alfonska estetiken.

Jansson försöker urskilja de olika faserna i Alfons författarskap, den estetiska och idémässiga utvecklingen samt den motiviska och tematiska kontinuitet som kan skönjas i de olika verken. Samtidigt visas hur Alfons i dikt och måleri många gånger gav uttryck för en likartad estetik. Undersökningen utgår inte från någon särskild teori eller enskild teoretiker. Jansson beskriver själv sitt förhållningsätt som "pragmatiskt" och framhåller att det är "stoff och frågeställning som får generera teorin där så krävs". (s. 23) Det är en sympatisk inställning, varigenom det verkligen blir dikterna och till viss del även målningarna som kommer i fokus. Janssons arbete är på ett chosofritt sätt fritt från fristående teoretiska resonemang. Därmed inte sagt att arbetet saknar teoretisk diskussion. Jansson anknyter till och diskuterar, där så är befogat, för hans syfte lämpliga teoretiker såsom Riffaterre och Genette. Samtidigt breddar Jansson ofta perspektivet i sina noggranna och utförliga närläsningar och tolkningar. Han gör sålunda utblickar till det litterära klimatet, jämför med andra såväl äldre som samtida författare och relaterar även dikterna till Alfons egna uttalanden som kritiker av såväl litteratur som konst. Vidare ges också prov på receptionen av Alfons lyrik. Genom att Jansson kunnat ta del av brev och av Alfons klippssamling som bevaras på Sigtunastiftelsens arkiv har han haft möjlighet att studera Alfons intressesfär och se vilka författare och konstnärer som varit av särskild betydelse.

Alfons framstår i många avseenden som en särpling, och han uppfattade också sig själv som utanförstående. Hans debut skedde som framgått un-

der modernismens genombrottsperiod på 1940-talet, men Alfons kände sig inte hemma i 40-talistkretsen, trots att Karl Vennberg, en av 40-talisternas ledande gestalter, visade stor entusiasm för Alfons poesi. När den fjärde diktsamlingen kom ut i början av 1960-talet svarade dess komplexitet och hermetiska symbolspråk dåligt mot de litterära trender, t.ex. nyenkelhet och konkretism, som då började göra sig gällande. Alfons gick definitivt inte i takt med 60-talets ideal, och han har själv framhållit sin främlingskänsla inför 60-talets socialistiska dominans, likriktningen inom litteraturen och den främst av Göran Palm ledda uppgörelsen med den högmodernistiska traditionen. Det förvånar därför inte att Alfons under 60-talet mer och mer lät måleriet ta över.

Jansson säger sig i sin genomgång av diktsamlingarna framförallt vilja frilägga de estetiska grundelementen och ringa in dikternas litterära och estetiska förutsättningar, deras symbolik, tematik och poetiska figur. Alfons tidiga lyrik har bl.a. hämtat inspiration från Hans Ruins arbete *Poesins mystik* som kom ut redan 1935 men blev av stor betydelse under de följande decennierna. Dikterna i de två första samlingarna från 40-talet röjer en längtan till en ursprunglig enhet, en strävan att förena fysiskt och andligt och transcendera verkligheten. Kärleken idealiseras, samtidigt som erosmotivet kombineras med dödstanken. Det rör sig om en allmän konfessionslös form av mystik, som knyter an till en romantisk tradition med rötter i nyplatonismen. Ett släktskap med både Almqvist och Stagnelius kan skönjas, bl.a. i det rikliga bruket av celesta företeelser såsom stjärnor och måne.

Alfons utveckling följer huvudsakligen den allmänna förändring som den litterära institutionen genomgick under 40-talet. Den går från en efterromantisk expressionsetetik till en mer samtidsinriktad analytisk och kritisk modernism. I den tredje diktsamlingen *Backspegel mot gryningen* är inflytandet från den då nyligen Nobelprisbelönade T.S. Eliot tydligt, vilket visar sig i en större allmängiltighet och anonymisering. Även en påverkan från Albert Camus' filosofi och föreställningar om den absurda friheten är märkbar. Samtidigt framträder intertextualitet som en poetisk metod, och ironi blir ett ofta använt litterärt grepp. I denna diktsamling figurerar den siste barden, vilken gett Janssons studie dess titel, som en persona eller mask i linje med den objektiverande estetik som var kännetecknande för Alfons. Bar-

den är en mångtydig gestalt. Han förkroppsligar bl.a. en modernitetskritik och kan ses som dubbelgångare till Eliots Prufrock. Janssons diskussion om vad barden står för, vilka ideal han representerar och i vilka sammanhang han agerar illustrerar inte bara Alfons medvetna arbete med den litterära traditionen utan kastar ljus också över tendenser i den samtida litteraturen.

Maskspelet återkommer i diktsamlingen *Ängelens bild*, och Jansson visar hur denna personateknik är en del av den opersonlighetsestetik som präglar Alfons dikter. Det är ofta ställföreträdande rollfigurer som får föra författarens talan. Vad Jansson också lyfter fram är hur Alfons tagit upp denna estetik i sin konstvetenskapliga studie över *Giuseppe Archimbaldo* (1957). Meta-poetiska och intermediala inslag – förbindelser med såväl musik som bildkonst – har likaså en framträdande plats i den fjärde diktsamlingen, den sista som Sven Alfons själv gav ut. Där belyses även konflikten mellan konst och verklighet, och samlingen mynnar ut i ett starkt tvivel om den egna konstens betydelse och meningsfullhet. Det ter sig således helt logiskt att Alfons tystnade som lyriker i och med detta verk.

Den posthumt utgivna samlingen *Winckelmanns död*, där konsthistorikern Johann Joachim Winckelmann i monologform berättar om de sista dagarna och timmarna i sitt liv, diskuteras främst i genrehistoriskt avseende. Jansson ser samlingen som exempel på den dramatiska monologen, där pendlingen mellan närhet och distans, identifikation och objektivering är ett genomgående mönster. Också i denna dikt förs en dialog med det förflutna. Känslan för den historiska traditionen är starkt uttalad och återspeglas i skildringen av Winckelmanns konsthistoriska insatser.

Vid avslutad läsning av Janssons undersökning har man fått åtskilliga prov på vilken finstämd och träffsäker lyriker Sven Alfons var. Kan-ske skulle Janssons arbete rentav kunna inspirera till en nyttgäva av den alfonska poesin? En del funderingar inställer sig också. Man hade önskat att Jansson ytterligare problematiserat vissa frågor. Hur starkt var Alfons utanförskap egentligen? Hur förhöll han sig till de andra fyrtitalisterna? Överhuvudtaget kunde bilden av just fyrtitalismen och modernismen gjorts tydligare och behandlats utförligare. Den relativt knapphändig diskussion av modernismen, som förs i det avslutande kapitlet borde snarare ha placerats i

inledningen. Det finns vidare ett intressant gestaltpsykologiskt inslag i Alfons lyrik i hans framhävande av ”den goda kurvans eller den gemensamma bestämmelsens lag”, något som Gunnar Brandell (som saknas bland Janssons referenser) tar upp i handboken *Svensk litteratur*. I den gestaltpsykologiska inriktningen finner man även en förbindelse till konstfilosofin, ett sammanhang som Jansson gärna kunde ha utforskat närmare. Jag anser också att Jansson kunde gjort mer av de intermediala diskussionerna, d.v.s.samspelet mellan konstarterna. Visserligen är Jansson inte konstvetare, vilket han själv också betonar, men målningarna och deras relation till poesin kunde ha penetrerats grundligare.

Det är en i många avseenden traditionell monografi som Mats Jansson skrivit, vilket jag menar inte ska ses som något negativt. *Den siste barden* erbjuder en både spännande och lärorik läsning. Jansson belyser inte bara Alfons egen litterära utveckling utan ger dessutom smakprov på den estetiska debatten under senare delen av 1900-talet och påvisar viktigare förändringar i det litterära klimatet. Framförallt blir dock Sven Alfons ordentligt inplacerad på den litterära kartan.

Lena Käreland

Daan Vandenhoute, *Om inträdet i världen. Lyrikdebutanterna i 1970-talets svenska litterära fält*. (Skrifter utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala 46). Gidlunds förlag, Hedemora 2004.

Det sena 1960- och tidiga 1970-talet var en turbulent period i den svenska litteraturhistorien, då det vaknande politiska medvetandet födde en ny litteratur och förlagskrisen och den tekniska utvecklingen ändrade förutsättningarna för författarna och bokproduktionen. Dessa år av förändring står i fokus i den belgiske skandinavisten Daan Vandenhoutes doktorsavhandling *Om inträdet i världen. Lyrikdebutanterna i 1970-talets svenska litterära fält*. Avhandlingen framlades i stencilerad utgåva i Gent 2002 med den något anorlunda undertiteln *En litteratursociologisk studie av lyrikdebutanterna i 1970-talets svenska litterära fält* och har nu kommit i en ny, något bearbetad och språkligt putsad utgåva på Gidlunds förlag. Det är framför allt den senare som är föremål för uppmärksamhet här.

Auktoriteterna på området har tidigare varit Johan Svedjedal, som i *Gurun och Grottmannen* (1996, ny utg. 2004) tecknade en bild av förutsättningarna på det tidiga 1970-talets bokmarknad, stencilrörelsen och Bruno K. Öijers författarskap, och Hans Olof Johansson, som i ett antal studier har presenterat statistik för förstagångsutgivningen av lyrik under perioden, exempelvis ”Utgivningen av skönlitteratur 1965–1976” (Ds U 1977:14). Under den tid som passerade mellan stencilutgåvan av Vandenhoutes avhandling och den nya utgåvan hann även Per Bäckström redogöra för somligt av det som Vandenhoute tar upp, exempelvis stenciltidskrifternas uppkomst, i sin doktorsavhandling *Aska, Tombet och Eld. Outsiderproblematiken hos Bruno K. Öijer* (2003). Vandenhoute har inte kompletterat med Bäckströms forskning inför den nya utgåvan, varför i huvudsak Svedjedal har fått representera tidigare forskning i studien.

Daan Vandenhoute presenterar i avhandlingen en sociologisk undersökning av lyrikdebutanternas väg i det litterära fältet, en studie som i likhet med Hans Olof Johanssons främst bygger på ett stort insamlat empiriskt material. Vandenhoute har samlat in uppgifter kring 127 författare som, med några undantag, debuterade som lyriker mellan 1968 och 1976. Föremålet för undersökningen är därmed ett kollektiv, inte enskilda författare och deras verk. Anledningen till att Vandenhoute anser det vara särskilt intressant att studera nykomlingarna i fältet är att de, som han uttrycker det, ”nästan definitionsmässigt initierar förändring” (s. 23). Vandenhoute har bland annat samlat in uppgifter rörande författarnas sociala tillhörighet och utbildning, deras strategier vid debuten och den vidare etableringen av författarskapet samt den litterära kritiken av författarnas verk. Med detta omfattande empiriska material som bas undersöker han vilka mekanismer som är verk samma i vad Pierre Bourdieu kallade den symboliska produktionen i det litterära fältet, med andra ord vad som krävdes för att nykomlingarna skulle kunna inta och vidmakthålla en position där. Vandenhoute studerar även vilken betydelse sidoaktiviteter, författarnas egna nätverk och kontakter samt den litterära kritiken hade i detta skapande av namn, anseende och ställning.

Undersökningen är således bred och dess material inbjuder till en rik flora av infallsvinklar. Vandenhoute har i detta avseende navigerat skickligt och valt metoder och en teoretisk förankring